

J. MİCHAEL HAGOPIAN - TARTIŞMALI BİR MİRASIN
SAHİBİ, ERMENİ BELGESELÇİLİĞİNDE
PROPAGANDİST BİR ÖNDER

Ahmet Can ÖKTEM

Çevirmen

Analiz No : 2022 / 4

03.03.2022

Sanatın siyasi propaganda amacıyla kullanılmasını incelemek istediğimiz takdirde; Ermeni yazar, film yapımcısı ve prodüktör J. Michael Hagopianın belgeselleri bilgilendirici bir kaynak olacaktır. Sanatı siyasi propagandaya alet etme girişimleri, radikal milliyetçi Ermeni alışkanlıkları arasında bulunmaktadır. Hagopian 1913 yılında Harput, Elazığda doğmuştur. Çok sayıda Ermeni filmi üretmiş olan Atlantis Productions Inc.i (Atlantis Prodüksiyon) 1952 yılında kurmuş, ayrıca 1979 yılında, bazı Ermeni toplumu liderlerinin desteğiyle kurulan, Armenian Film Foundationın (AFF, Ermeni Film Vakfı) ortaklarından birisi olmuştur. 1965 yılında çekilen Where Are My People? (Halkım Nerede?) belgeselinin, 1915 Sevk ve İskân dönemiyle ilgili Ermeni soykırımı suçlamalarını öne süren ilk belgesel olduğu varsayılmaktadır. Hagopian Ermeni belgeselleri yapımında bir öncü kabul edilmiş, dolayısıyla Ermeni propaganda film endüstrisinde önemli bir şahsiyet olarak görülmüştür.

Hagopianın Birinci Dünya Savaşı dönemini yaşamış Ermenilerle yapmış olduğu röportajlar en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Söz konusu röportajlar Hagopianın The Witnesses Trilogy (Şahitler Üçlemesi) çalışmasının temel dayanaklarından birini oluşturmuştur. Bu çalışma şu belgeselleri içermektedir: Voices from the Lake (2000 - Gölde Sesler), Germany and the Secret Genocide (2003 - Almanya ve Gizli Soykırım) ve The River Ran Red (2008 - Nehir Kırmızı Aktı). 13 Nisan 2010 tarihinde Hagopian, AFF ile University of Southern California Shoah Foundation Institute (USC - SFI / Güney Kaliforniya Üniversitesi Holokost Vakfı Enstitüsü) arasında, Hagopianın röportaj arşivlerini eğitim amacıyla erişime açacak bir anlaşma imzalamıştır.

Hagopian ve Belgeselleri

Hagopian, genel olarak sergilediği davranışlardan ötürü fanatik Türk karşıtı önyargısıyla tanınmıştır. Sanatın Ermeni siyasi propaganda amaçları doğrultusunda kullanılması alanında ise AFF en önde gelen kuruluşlardan biri olarak tanınır. Batıda Ermeni filmlerinin

promosyonu amacıyla kampanyalar yürütmekle birlikte, AFFnin Ermeni toplumlarının bağışlarının sanatsal çalışmalara yönelik kullanılmalarında bir aracı rolü üstlenmekte olduğu anlatılmaktadır.[1]

Filmlerindeki açıklamalardan birinde, Hagopian 1915 Sevk ve İskân öncesindeki ve sırasındaki dönemi, din açısından tanımlanan bir medeniyetler ve milliyetler çatışması olarak tanımlamıştır. Dahası, 19uncu yüzyılda; Ermenilerin Avrupalı fikirler, Batılılaşma, eşitlik, özgürlük, adalet ve demokrasi tarafından etkilenmiş olduklarını, Türk iktidar sınıfının Ermenilerin imparatorluklarını dağıtacağından korktuğunu, dolayısıyla Ermenileri katletmek, sürgün etmek, yok etmek ve haritadan silmek amacıyla dini fanatizmi kışkırtmış olduğunu ileri sürmüştür.[2] Ancak açıklamasında, Türklerin ve Ermenilerin yüzlerce yıl barış içinde yaşamış olduklarına, Avrupa kaynaklı fikirlerin Ermenileri etkilemek suretiyle Ermeni isyanlarının artmasında rol oynamış olduğuna değinmemiştir. Jeremy Salt, İstanbuldaki Osmanlı Ermenilerinin 19uncu yüzyıl öncesi ve sırasındaki konumlarına dair aşağıdaki açıklamayı eklemiştir:

İstanbulda, Ermeniler saray camiasının bir parçası olmuşlardır. Müslümanlar ile eşitlik temelinde iç içe yaşamışlardır; üst düzey bürokratlar olarak saraya hizmet etmişlerdir. Sarayların mimarları olmuşlar ve hatta sultanın silah ve cephanesine muhafızlık yapmışlardır. İki millet arasındaki farklılıklar din kaynaklı olmaktan çok sosyo-ekonomik mahiyette olmuştur: İstanbuldaki Ermeni amira (aristokrat) sınıfı ve asilzade Müslüman mevkidaşları arasındaki ortak özellikleri, Doğu Anadolu'daki yoksul dindaşlarına kıyasla çok daha yüksek bir seviyedeydi.[3]

Maxime Gauin Ermeni isyanları konusunda şu açıklamaya yer vermiştir: Ermeni devrimciler demografik dengeyi yok saymış, geçmişin derslerini görmezden gelmiş ve (Hristiyan Balkan devletlerin bağımsızlığından, Balkan Savaşlarından ve Osmanlı'nın Sarıkamış'taki yenilgisinden sonra) hatalı bir şekilde sıranın kendilerine gelmiş olduğuna inanmışlardır. Gauin; Ermenilere karşı yerel ölçekte toplu katliamlar ve kasıtlı ihmal olayları gerçekleşmiş olmasına rağmen, Ermeni devrimci isyanlarının Balkanlardaki ayaklanmaları örnek aldığı, kitlesel teröre sebep olmuş olduğunu, masum Ermeni sivillere karşı kanlı misillemelere girişilmesini amaçladığını, bu şekilde yabancı güçlerin müdahalesine yol açmaya gayret ettiklerini savunmuştur. Ermenilerin, Osmanlı Devletine karşı yıkıcı milliyetçi faaliyetleri 50 yıl (1862-1913) boyunca devam ettikten sonra 1915 dönemi olaylarıyla sürdürülmüştür.[4]

Hagopianın filmlerinde Türklerin kötü bir şekilde resmedilmediği çok az örnek olsa dahi (örneğin Hagopianın ailesinin Türk komşularının olduğu ve babasının Türk komşusuna güvendiğinin belirtilmesi); Türk hükümeti, askeri, polisi ve toplumu farklı derecelerde kötü olarak tasvir edilmiştir. Savaşın herhangi bir Ermeni meşru müdafaa yapmış gibi gösterilirken, Türklerin Ermeni devrimcileri isyancı olmakla suçlamalarının asılsız ve propaganda niteliğinde olduğu iddia edilmiştir. Dahası, Hagopian, Türkler için hayat olduğu gibi devam etmiş, fakat Ermeniler için ölüm kaçınılmaz gözükümüştür[5] diye iddia etmiştir. Böylece Türklerin 1915 dönemi sırasında savaş kayıpları, katliamlar, kıtlık ve salgın hastalıklardan ötürü zayıf vermiş olduğu gerçeğini görmezden gelmiştir. Oysa gerçekte 2-3 milyon civarında Türk hayatını kaybetmiştir.

Yusuf Sarınoy, 24 Şubat 1915 tarihli Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı talimatında, sadık Ermenilere zarar verilmemesinin emredildiğini kaydetmiştir. Benzer şekilde, Dâhiliye

Nezaretinin 24 Nisan 1915 tarihli iyi bilinen genelgesinde; yetkililerin, Müslümanlar ile Ermeniler arasında herhangi bir iç çatışmaya müsaade etmemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Sarıay, alıntı yaptığı farklı kaynakların, İstanbulda tutuklanmış olan Ermenilerin sıradan kişiler olmadığını, isyancı komitacılar olduğu konusunda hemfikir olduğunu eklemiştir. 1915-1916 tarihleri arasında 1673 kişinin Ermenileri suiistimal etmesi sebebiyle askeri mahkemeler tarafından yargılanmış olduğunu da eklemiştir.[6] Gauin, arşiv kaynaklarına göre yaklaşık 500,000 Ermeninin sevk ve iskândan muaf tutulmuş olduklarına dikkat çekmiştir. Sadık kabul edilen farklı mevkilerdeki Ermeniler (devlet memurları, askerlerin aile bireyleri, Katolikler, Protestanlar gibi) de ayrıca sevk ve iskân dışında tutulmuştur.[7]

Bunun dışında, 2009 yılında National Association for Armenian Studies and Research (NAASR - Ermeni Çalışmaları ve Araştırmaları Ulusal Derneği) Ermeni Çalışmaları Panelinde Hagopian 1976 yılında, hem Taşnaksutyun hem Ramgavar [siyasi partileri] benimle görüştüler. Bir uçaktaydık, Ermeni Asamblesini kurmaya geliyorduk. Soykırım konusunda bir film yapabilir miyim diye bana sordular[8] ifadesinde bulunmuştur. Radikal Ermeni kuruluşların veya şahısların birçok vesileyle kendisiyle görüşmüş olduklarını ve kendisinden *Hai Tahd* (Ermeni Davası) destekleyecek belgeseller hazırlamasını istemiş olduklarını anlıyoruz. Ermeni sanatı alanında bir elit Ermeni olarak, bu çeşit bir teklifin Hagopianın film yapımcılığı kariyeri için uygun olduğu varsayılabilir. Ermeni Diasporası bünyesinde yaygın bir görüş olan, radikal Ermeni kuruluşlara veya şahıslara sempati duymak ve/veya bunlarla bağlantılı olmak hususunda Hagopianın bir istisna teşkil etmemesi sebebiyle, kendisinin Ermeni isyanlarını meşru müdafaa olarak tasvir etmesi şaşırtıcı değildir.[9]

Hagopianın belgesellerinde; Ermeni, Ermeni yanlısı ve 1915 Olayları konusunda bilgi sahibi olmayan seyircilerin duygularını kıskırtacak şekilde resim, video, müzik ve ses efektleri kullanılmıştır. Hagopian belgesellerindeki amacının izleyicilerinin duygularını yönlendirmek olduğunu doğrulamıştır. Kendisi, söz konusu NAASR Ermeni Çalışmaları Panelinde şu açıklamada bulunmuştur: Filmi bir seyirci olarak izlemenizi istemedim. Bir katılımcı olmanızı tercih ettim. Belki bu yüzden film diğer filmlerime göre daha duygusal bir nitelikte.[10] Belgesellerinden birinin son bölümünde Bir öğrenci olarak sen ne yapabilirsin? mesajı veriliyor. Dahası, Hagopianın bazı filmleri Hitler tarafından 22 Ağustos 1939 tarihinde söylendiği iddia edilen bir ifadeyi (Bugün Ermenilerin başına geleni kim hatırlıyor ki?) içermektedir. Ancak Hitlerin Ermenilerle ilgili ortaya koyduğu iddia edilen bu ifade birçok vesile ile çürütülmüştür.[11]

Armin Theophil Wegner, Erdemli Bir İnsan Hakları Savunucusu ve Güvenilir Bir Kaynak Mıdır?

Hagopian USC- SFI ile yapmış olduğu söyleşide, ilk röportajını Armin Theophil Wegner ile gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.[12] Wegner, Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğunda bir sağlık müfrezesinde görev almış olan bir Alman yazar, şair ve sıhiyeciydi. Kendisi Ermeniler tarafından önde gelen görgü tanığı olarak takdim edilmiş ve Hagopiana 1915 Olayları konusundaki belgeselleri için Ermenilerle röportaj yapmasına ilham veren kişi olarak öne çıkarılmıştır. Hagopianın filmleri dahil olmak üzere, Ermeni yanlısı film ve sitelerde kullanılan fotoğrafların büyük bir bölümünün 1915 Sevk ve İskân

döneminde Wegner tarafından çekilmiş olduğu öne sürülmektedir. USC Holokost Vakfı sitesinde ve Hagopianın bazı filmlerinde Wegnerin kısa açıklamalarına rastlamak mümkündür. Ancak, Wegnere yakından bakmak üzere, Guenter Lewynin açıklamalarına göz atılması faydalı olacaktır. Wegneri hoşgörülü bir şekilde eleştirmiş olan akademisyen Tessa Hoffman, Wegneri oldukça dramatize bir bencilliğe yatkın şair olarak ve Ermeni trajedisi konusundaki çalışmalarını acıma hissiyle dolu ve aşırı abartı olarak tarif etmiştir. Benzer bir şekilde, Alman akademisyen Martin Tamcke, Wegnerin çalışmalarının, Ermeni Sevk ve İskânı konusunda güvenilir bir kaynak teşkil etmediğini ve tarihe ait değil, efsaneler diyarına mahsus olduğunu vurgulamıştır.[13] Wegnerin fotoğraflarının ise düzgün bir şekilde belgelenmemiş ve güvenilmez olduğu açıklanmıştır.[14]

Wegnerin Taşnaksutyun (Ermeni Devrimci Federasyonu, EDF) teröristi Soghomon Tehlirianın 1921 yılındaki duruşmasında ifade vermiş olduğu unutulmamalıdır.[15] Ayrıca Taşnaklar tarafından planlanmış Nemesis operasyonunun bir parçası olarak, Tehlirianın ilk suikastının kurbanının Talat Paşa değil, Taşnaklar tarafından bir hain olarak ilan edilmiş olan Harootyoun Mugurditchian (Artin Mugerditchian) isimli bir Ermeni olduğunun belirtilmesinde yarar vardır.

Yabancı Diplomatik Yetkililerin İfadeleri

Yabancı diplomatik yetkililerin görüşlerinin büyük ölçüde yerel Ermeni görevliler tarafından etkilenmiş olduğu unutulmamalıdır. Benzer biçimde, çevirmenlerin neredeyse hepsinin Ermeni olmaları sebebiyle, diplomatik heyetlere ulaştırılan Ermeni beyanlarının güvenilirliği daha da azalmıştır. Ermeni yardımcılarının aşırı ve uygunsuz etkilerinin yaygın örnekleri yabancı yetkililer tarafından da kısmen fark edilmiştir. Örneğin, 1911 ile 1917 yılları arasında Beyrutta hizmet etmiş olan Amerikalı Konsolos Bay Hollis, İstanbuldaki Amerikan elçiliğinde çalışan Ermeni çevirmen Arshag K. Schmavonianın ölçsüz etkileri konusunda bir raporda şikâyetle bulunmuştur. İstanbuldaki Ermeni görevlileri konusuna gelince, Hollis ayrıca onların, hangi hükümet adına çalışmış oldukları fark etmeksizin, Yakın Doğu genelinde fazlasıyla güvenilmez ve entrikaya meyilli olmak gibi kötü bir şöhrete sahip olduklarını yazmıştır.[16]

Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı diplomatik yetkililerin anlatımları, Hagopianın filmlerinde büyük ölçüde itimat edilen temel unsurlar arasında yer almaktadır. 1914 ile 1917 yılları arasında Harputtaki ABD Konsolosu olarak hizmet etmiş olan Leslie A. Davisin adından Voices From The Lake (Gölden Gelen Sesler) içinde sıkça söz edilmektedir. Bir yandan Lewy, ABD Büyükelçisi olan amiri Henry Morgenthau'nun aksine, Davisin olan bitenleri öğrenebilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş olduğunu anlatmıştır.[17] Öte yandan, Morgenthauya benzer bir şekilde, Davis de kayda değer bir seviyede Ermeni asistanları ve misyonerlerin tesirinde kalmıştır. Davisin Gölcük (Elazığ) bölgesinde pek çok ceset görmüş olduğu iddiasına dair, Michael Gunter, Davisin bahis konusu ölümlerin nasıl ve kimler tarafından katledildiğini görmemiş olduğunu açıklayan kişilere dahildir. Davisin olaylardan sonra katliamlara şahit olması ve bilgi edinirken Ermeni yardımcılara ve misyonerlere bel bağlaması, iddialarının 1915 Olayları hususunda güvenilir şahit ifadesi olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir.[18] Davisin iddiaları arasında öne sürdüğü ölü rakamı, bir gölde nasıl binlerce ceset sayabilmiş olduğu hususu, Davisin çektiği fotoğrafları beraberinde ABDye götürmeyip yardımcısı Garabed Bedrosiana teslim etmesi

ve bunları önce gömüp sonra çıkartmayı emretmiş olması inandırıcılığını tartışmalı hale getirmektedir. Davis, 24 Temmuz 1915 tarihli raporunda Öldürülen Ermenilerin rakamını söylemek mümkün değil, ancak rakamın bir milyondan uzak olmadığı tahmin ediliyor ifadesinde bulunmuştur. Bahse konu raporun, Sevk ve İskân yasasının Resmî Gazetede yayınlanmasından yalnızca 54 gün sonra yazılmış olduğu açıklanmıştır.[19] Ayrıca Davis raporunda, sevk edilen Ermenilerin katledilmesinde Kürtleri, jandarmaları ve çeteleri suçlarken, çetelerin sadece Ermenilere değil, tüm geçen yolculara saldırmış olduklarını da kaydetmiştir.[20]

ABD Halep Konsolosu Jesse B. Jackson, Hagopianın filmlerinde bahsedilen bir başka konsolostur. ABD Büyükelçisi Morgenthau ile temas halinde bulunan Jackson, 1915 Olaylarının * Ermeni ırkını tamamen imha etmek amacıyla itinayla planlanmış bir komploda olduğuna inanmıştır. Jacksonın, sevk ve iskâna tabi kişilerin kötü koşullarına şahit olarak rapor etmiş olması, Ermeni nüfusunu yok etme niyetinin mevcudiyetini objektif biçimde öne sürmek için yeterli değildir. Dahası, Jackson bir Ermeni hayranı ve Türk düşmanı olarak tanımlandığından güvenilir bir kaynak kabul edilemez.[21]

Hagopianın filminde Erzurumdaki Alman Konsolos Scheubner-Richter'in Türk ve Almanların Ermenilerin isyancı oldukları konusundaki açıklamaların propaganda olduğunu ileri sürdüğü belirtilmiştir. Alman Konsolos konusunda Sean McMeekin, Scheubner-Richter'in Erzurumdaki Rus meslektaşı olan A. A. Adamov'un 1914 tarihli raporuna atıfta bulunmaktadır. 1914 yılındaki raporunda, Adamov birçok şehir, köy ve kırsal alandaki Ermeni nüfusun kendilerini Türk boyunduruğundan kurtaracak olan Rus birliklerini sabırsızlıkla beklediklerini yazmıştır. Ayrıca, Adamova göre, Erzurumdaki Taşnaklar her zaman Rusya konusunda temkinli olmuş ve Alman konsolos ile kuvvetli bağ kurmuştur.[22]

Morgenthau'nun beyanları Ermeni tezinin savunulmasında en sık kullanılan kaynaklardan birisidir. Uzun zamandır Morgenthau'nun raporlarının abartılı, temelsiz ve savaş dönemi propagandasının bir ürünü olduğu sonucuna varılmış olsa dahi, günümüzde Morgenthau'ya yapılmış atıflara halen rastlanmaktadır. Türk düşmanı Morgenthau'yu itibardan düşüren çalışmalardan birisi, Morgenthau'nun hatırat kitabını kaynaklarıyla karşılaştırmış olan Heath W. Lowry'nin *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story* (Büyükelçi Morgenthau'nun Hikâyesinin Ardındaki Hikâye) başlıklı kitabıdır. Lowry çalışmasında, Morgenthau'nun kaynaklarında kayıtlı olaylar ile kitapta anlatılan görüşmeler ile tartışmaların içerikleri arasında çok sayıda uyumsuzluk bulmuştur. Morgenthau'nun Ermeni tercümanı Schmavonian ile Ermeni sekreteri Hagop S. Hagom da Morgenthau'nun kitabının hazırlanmasında büyük rol oynamışlardır.[23]

Savaş koşulları; yaygın açlık ve hastalık (Türk ordusu da bu koşullardan muzdarip olmuştur); yüksek sayıda ölüm; birçok yerel yetkilinin katliamlarda suç ortaklığı; Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Ermeniler (askerler, aşiretler, eşkiya çeteleri, fedailer, siviller) arasında karşılıklı çatışmalar ve katliamların yaşandığı bir dönemde, özellikle olaylara taraflı bir mercekte bakan kişiler arasında farklı imha iddialarının ortaya çıkması muhtemel olacaktır.[24]

Misyonerlerin Anlatıları

Belgeselerde sıkça kullanılan bir başka unsur ise bazı misyonerlerin açıklamaları olmuştur. Lewy, çok sayıda misyonerin Ermeni Davasına kuvvetle bağlı olduklarını teyit etmiştir. Bu nedenle, bunların kaleme aldıkları objektif nitelik taşımayan çeşitli yazılarda ancak kısmen gerçek olan hususlar sıkça öne sürülmüştür. Ermenilere yardıma gönülden bağlı çok sayıda misyonerin, bizzat şahit olmaları mümkün olmayan olayları gerçek vakalar şeklinde raporladıkları görülmüştür. Misyonerlerin genellikle taraflı mahiyetteki merceklerinden bakıldığında, Ermenilerin silah kullanmış oldukları herhangi bir durum meşru müdafaa addedilirken, Türk kolluk kuvvetleri güç kullandıkları durumlarda katil ilan edilmişlerdir. Lewy, misyonerlerin söz konusu sıkça rastlanan bakış açısı konusunda aşağıdaki açıklamayı yazmıştır:

Ermeniler devamlı olarak masum kurbanlar ve yanlış yapamayacak Hristiyan kahramanlar olarak tasvir edilirken, misyonerlerin yaygın biçimde sunmuş oldukları Müslüman tablosu, yüzyıllardır var olan korkunç Türk imgesiyle bağdaşmıştır.[25]

Hagopianın Almanya ve Gizli Soykırım belgeselinde sözü edilen, Amerikalı misyoner Tacy Atkinsonun günlüğünde yer alan 10 Temmuz 1915 tarihli Alman, Türk ve şeytan, dünyada soğukkanlı zalimlikte benzeri bulunmayacak bir üçlü ittifak oluşturmaktadır benzetmesi, çok sayıda misyoner tarafından Türklere karşı var olan çok kuvvetli olumsuz önyargıyı yansıtan bir örneği teşkil etmektedir. Hagopianın filminde bahsedilen bir diğer Amerikalı misyoner ise Mary L. Graffamdir. Graffam hakkında belgeselerde söz edilmeyen bir unsur, adı geçenin, Ermeni nüfusuna karşı işlenen suçlarda, hükümetin veya en üst kademelerdeki yetkililerin dahil olduklarını açıkça reddeden bir rapor yazmış olmasıdır.[26] Graffam, Yalnızca kendisinin görmüş olduğu ve gerçek olduğunu bildiği hususları yazmış olmakta dürüstçe ısrar eden az sayıdaki misyonerlerden birisi olmuştur.[27]

Ermeni Hayatta Kalanların Tanıklıkları ve Ermeni Yanlısı Tanık İfadeleri Meselesi

Hagopianın Şahitler Üçlemesinde yer alan, Birinci Dünya Savaşında hayatta kalan Ermenilerin ve Ermeni yanlısı yabancıların, çok sayıdaki beyanlarının, izleyici kitlelerinin büyük bir kesimini derinden etkiledikleri konusunda şüphe yoktur. 1915 Sevk ve İskânından kaçmış veya bu süreçte hayatta kalmış Ermenilerin açıklamalarının önemli bir bilgi kaynağı olması mümkün olsa da, hem Ermeni hem de Türk açıklamalarının objektif ve eleştirel olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Açıklamaların tümü güvenilir nitelikte olmayabilir; bu açıklamalar uyuşmazlıklar, sonradan ilaveler veya çelişkiler içerebilirler. Lewy, Avrupalı güçlerin acı çekmiş Ermenilerin tüm söylediklerine inanmaya ve Türklerin açıklamalarını yok saymaya yönelik kuvvetli bir eğilimin varlığından söz etmiştir.[28] Ermeni hayatta kalanların kayda değer bir oranının hafızalarının, Ermeni Davasına olan bağlılıklarından ötürü etkilenmiş olabileceği de ayrıca mantıklı bir varsayım olacaktır.[29]

Ermenilerin çektikleri acılar konusunda hazırlanmış tanık ifadelerinin büyük bir oranı ayrıntı veya tarihsel bağlamdan yoksundu. Buna karşın, böylesi raporlar savaşın sonuna doğru Batı genelinde geniş ölçüde ilgi görmüştür. ABD Yüksek Komiseri Mark Bristol, 1920 yılında Ermeni propagandasının Avrupa ve ABDde ciddi derecede yayıldığını rapor etmiştir. Bristol propagandayı aldatıcı ve yanıltıcı iddialar ve istatistikler içeren; suçların, mezalimlerin ve katliamların hatalı, abartılı ve saptırılmış tek-taraflı raporu şeklinde tarif

etmiştir. Ayrıca, Türk tarafına karşı olumsuz önyargı içermeyen bilgiler ise ya örtbas edilmiş ya da tahrifata uğratılmıştır.[30]

Belgesellerdeki Akademisyenler Güvenilir Kişiler Midir?

Hagopianın belgesellerinde en çok açıklama yapan akademisyenler Vahakn Dadrian ve Hilmar Kaiserdir. Dadrian ile öğrencisi Taner Akçam sahtecilik ve bilimsel etik ve doğruluk ile bağdaşmayan yöntemler uygulamış olmaları nedeniyle itibarlarını kaybetmişlerdir. Dadrianın 1915 Olayları konusundaki çalışmalarının son derece güvenilir olmadığı gerçeği giderek yayılmaktadır. Maxime Gauine, Guenter Lewy, Michael M. Gunter, Andrew Mango, Norman Stone, Gilles Veinstein, Paul Dumont ve Erik Jan Zürcher gibi çok sayıda akademisyen, Dadrianın çalışmalarının doğruluğunu sorgulamışlardır. Hilmar Kaiser, Ronald Grigor Suny ve Christopher Walker gibi bazı Ermeni ve Ermeni yanlısı yazarlar dahi zaman zaman Dadrianın çalışmalarına dair kuşkularını dile getirmişlerdir.[31]

Kaiser, Ermeni tezinin bir destekçisi olmasına karşın, faaliyetleri onun hakkında bir belirsizlik yaratmaktadır. Kaiser, Dadrian, Akçam ve Raymond Kevorkian gibi Ermeni tezi destekçilerine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Gauin, Kaiserin 1915 Olayları ile bağlantılı konuların karmaşıklığını ve Cemal Paşanın batı Suriye ile Lübnanda almış olduğu koruyucu önlemlerin etkinliğini itiraf ettiğini yazmıştır.[32] Öte yandan Kaiser, mantıksız Ermeni iddialarına arka çıkmış ve çıkarları doğrultusunda uygun olmayan bulguları görmemezlikten gelmiştir. Bahse konu iddialar arasında Andonian Belgeleri, Vandaki Ermeni isyancıların meşru müdafaası ve EDFnin Osmanlıya sadık kalmış olduğu iddiaları yer almaktadır.[33] Türk arşivlerinde çalışmış olup, güvenilir tarihi delillere erişmiş olmasına rağmen Kaiser böylesi bir tutum sergilemiştir. Kaiserin söz konusu tutumunun arkasında maddi meseleler konusundaki şikayetleri ve hizmet etmekte olduğu soykırım endüstrisi bünyesinde ona gösterilen itibar olduğu ileri sürülebilir.[34]

Hagopianın Olumlu Bir Açıklamasının Ardından Gelen Uzlaşmadan Uzak Faaliyetleri

AFF internet sitesinin Kurucu başlıklı sayfasında bulunan tanıtıcı videosunda, Hagopianın yapmış olduğu Gerçeği söylemezsen, anlayış yaratamazsın[35] açıklamanın yer alması ilginçtir. Hagopianın filmlerinde tümüyle yanlış, tartışmaya açık, son derece tek yanlı, tarihi içerik ve objektiflikten uzak çok sayıda iddiaya yer verilmesi nedeniyle, bıraktığı mirasın kendi sözleriyle çeliştiği sonucuna varılabilir. Siyasi propaganda çok uzun zamandır insanlık adına yapılan çağrılar, şiddetin önlenmesi, adalet ve anlayış arayışı kisvesi altında sürdürülmüştür. AFF ve diğer Ermeni sanat kuruluşları, gerçeğin ve anlayışın önemini dikkate alacaklar ise tarafsız bir tarihi analizin uygulanmasına öncelik verip, böyle bir analizi siyasi dürtü ve teşviklerin tesirinden ayırmaları gerekecektir. Ermeni Diasporasının radikal kesimlerinde uzun yıllardır uygulanmış olan sanatın siyasi propaganda aracı olarak kullanılması yöntemi, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önündeki çok sayıdaki engellerden birini oluşturmaktadır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, 2021 yılının ortasından başlayıp 2022de devam etmekte olan yapıcı ve umut verici bir dönemden geçmektedir. İki komşu arasındaki normalleşme, ulaşılabilir bir hedef gibi gözükmektedir. Her iki ülkeden atanan özel

*Fotoğraf: J. Michael Hagopian

[1] Sedat Laçiner ve Şenol Kantarcı, Art And Armenian Propaganda □ Ararat As A Case Study, (ASAM Institute for Armenian Research, 2002), ss. 17-18.

[2] The River Ran Red belgeseli (J. Michael Hagopian) [Zaman damgası 16:27], [youtube.com/watch?v=logrqyLfjyk&t=986s](https://www.youtube.com/watch?v=logrqyLfjyk&t=986s)

[3] Jeremy Salt, A Lawyers Blundering Foray Into History, *Review of Armenian Studies, Issue 31 (2015)*, s. 328.

[4] Maxime Gauin, Uneven repression: The Ottoman state and its Armenians, *A Global History of Relocation in Counterinsurgency Warfare* içinde, ed. Edward J. Erickson (Bloomsbury Academic, 2020), ss. 116-122, 129.

[5] Voices from the Lake belgeseli (J. Michael Hagopian), [Zaman damgası 50:30], [youtube.com/watch?v=WxXgKzhHb-4&t=3031s](https://www.youtube.com/watch?v=WxXgKzhHb-4&t=3031s)

[6] Yusuf Sarıнай, What Happened on April 24, 1915? The Circular of April 24, 1915, and the Arrest of Armenian Committee Members in Istanbul, *International Journal of Turkish Studies Vol. 14, Nos. 1 & 2, 2008*, ss. 75-78.

[7] Gauin, *Uneven repression: The ...*, s. 126.

[8] NAASR Armenian Studies Panel □ The River Ran Red [Part 2] 2009 (Zaman damgası 7:17), [youtube.com/watch?v=ISduHlnH5Sw&t=436s](https://www.youtube.com/watch?v=ISduHlnH5Sw&t=436s)

[9] Terörizmin radikal Ermeni çevreleri tarafından yüceltilmesi konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Mehmet Oğuzhan Tulun, Ermeni Diasporasında Terörist Sempatizanlığı, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Yorum No: 2020 / 3, 18 Şubat 2020, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENI-DIASPORASINDA-TERORIST-SEMPATIZANLIGI>

Mehmet Oğuzhan Tulun, "Ermenistanda Terörist Sempatizanlığı - II, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Analiz No: 2019 / 25, 9 Eylül 2019, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENISTAN-DA-TERORIST-SEMPATIZANLIGI-II>

[10] NAASR Armenian Studies Panel □ The River Ran Red [Part 4] 2009 (Zaman damgası 5:50), [youtube.com/watch?v=dxjgcFv9DMc&t=349s](https://www.youtube.com/watch?v=dxjgcFv9DMc&t=349s)

[11] Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey □ A Disputed Genocide*

(The University of Utah Press, 2005), ss. 264-265.

[12] *University of Southern California Shoah Foundation Institute*, Day 25 of 30 Days of Testimony: Karen Jungblut on the testimony of Michael Hagopian, sfi.usc.edu/video/day-25-30-days-testimony-karen-jungblut-testimony-michael-hagopian

[13] Lewy, "*The Armenian Massacres ...*", ss. 135-136.

[14] *ATA-USA Dergisinden bir muhabir Wegnerin orijinal fotoğraflarının bulunduğu Alman müzesinin (Stuttgart Schiller-Nationalmuseum Deutsches Literaturarchiv Müzesi) direktörüne Wegner fotoğraflarının belgelendirilmesine ilişkin soru sorduğunda, direktör şu cevabı vermiştir: Ne yazık ki, Wegner fotoğraflarının ne zaman veya hangi ülkede çekilmiş olduklarına dair herhangi bir bulgumuz yok. Dolayısıyla, tarihlerin ve gösterilen sitelerin fotoğrafları kullananlar tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Tall Armenian Tale, "The Photographic 'Evidence' of Armin Theophil Wegner", tallarmeniantale.com/armin-wegner.htm . Wegner'in 1921 yılında Vassili Vereshchagin tarafından 1871 yılından hazırlanan "Savaşın Apotheosis'i " (Apetheos Vaynt) tablosuna, gerçekleştirmiş olduğu tahrifatı konusu için bakınız: Türkkaya Ataöv, *Armenian Falsifications*, (Okey Enterprises, 2008), ss. 11-19.*

[15] *TASC TV*, Episode 30 □ Armin Theophil Wegner □ The Photographer with Blinders and Bias, tasc.tv/episode-30-armin-theophil-wegner-the-photographer-with-blinders-and-bias/

[16] Lewy, "*The Armenian Massacres ...*", s. 146.

[17] Lewy, "*The Armenian Massacres ...*", s. 139.

[18] Michael M. Gunter, *Armenian History and the Question of Genocide*, (Palgrave Macmillan, 2011) s. 52.

[19] Kemal Çiçek, "Osmanlı Ermenilerinin 1915teki Tehciri: Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 6, Yaz 2010, s. 9.

[20] Lewy, "*The Armenian Massacres ...*", s. 227.

[21] *Tall Armenian Tale*, PBS: The Armenian Genocide (Part II), tallarmeniantale.com/PBS-Armenian-genocide2.htm

[22] Sean McMeekin □ *The Russian Origins of the First World War*, (The Belknap Press of Harvard University Press, 2011), s. 164.

[23] Lewy, "The Armenian Massacres ...", ss. 141-142.

[24] Lewy, "The Armenian Massacres ...", ss. 250-251.

[25] Lewy, "The Armenian Massacres ...", ss. 142-144.

[26] Maxime Gauin, Aram Andonians Memoirs of Naim Bey and the Contemporary Attempts to Defend their Authenticity , *Review of Armenian Studies, Issue 23, (2011)*, s. 286.

[27] Lewy, "The Armenian Massacres ...", s. 144.

[28] Lewy, "The Armenian Massacres ...", s. 144.

[29] *Tall Armenian Tale*, The Kaiser Defect, tallarmeniantale.com/GS-Kaiser.htm

[30] Lewy, "The Armenian Massacres ...", s. 146.

[31] Gauin, *Aram Andonians Memoirs ...*, ss. 234-236.

[32] Gauin, *Uneven repression: The ...*, s. 127.

[33] Andonian Belgeleri konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Maxime Gauin, Aram Andonians Memoirs of Naim Bey and the Contemporary Attempts to Defend their Authenticity , *Review of Armenian Studies, Issue 23, (2011)*, ss. 233-292 ; Vandaki Ermeni isyancılara ilişkin meşru müdafaa iddiası konusu için bakınız: Ahmet Can Öktem, 1915 Van İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme □ Öncesi Ve Sonrası, Görüşler Ve Çarpıtmalar, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Yorum No: 2021 / 49, 14 Eylül 2021, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/1915-VAN-ISYANI-UZERINE-BIR-DEGERLENDIRME-ONCESI-VE-SONRASI-GORUSLER-VE-CARPITMALAR> ; EDFnin Osmanlılara sadık kaldığı iddiasına ilişkin bakınız: Ahmet Can Öktem, Ermeni Devrimci Federasyonunun Kurucularından Ve Ermeni Terörizminin Öncülerinden Kristapor Mikaelyan, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Yorum No: 2021 / 21, 8 Nisan 2021, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENI-DEVRIMCI-FEDERASYONU-NUN-KURUCULARINDAN-VE-ERMENI-TERORIZMININ-ONCULERINDEN-KRISTAPOR-MIKAELIAN>

[34] *Tall Armenian Tale*, The Kaiser Defect, tallarmeniantale.com/GS-Kaiser.htm

[35] *Armenian Film Foundation*, Founder, armenianfilm.org/drupal/founder

Yazar Hakkında :

Ahmet Can Öktem lisans eğitimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi [] İktisat üzerine yaparak 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi [] Avrupa Bütünleşmesi Yüksek lisans programına kabul olan Öktem'in yüksek lisans eğitimi 2018 yılında tamamlanmıştır. 2016 yılında katıldığı CIFE [] Centre International de Formation Européenne, Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları diploma programını 2018 yılında tamamlamıştır. Eylül 2013 ve Aralık 2013 tarihleri arasında AB Bakanlığı [] staj yapmıştır.

Öktem Ekim 2017 tarihinden bu yana AVİM bünyesinde çevirmen olarak çalışmaktadır.

Atıfta bulunmak için: ÖKTEM, Ahmet Can. 2026. "J. MICHAEL HAGOPİAN - TARTIŞMALI BİR MİRASIN SAHİBİ, ERMENİ BELGESELCİLİĞİNDE PROPAGANDİST BİR ÖNDER." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2022 / 4. Mart 03. Erişim Nisan 29, 2026. <https://avim.org.tr/public/tr/Analiz/J-MICHAEL-HAGOPİAN-TARTIŞMALI-BİR-MİRASIN-SAHİBİ-ERMENİ-BELGESELCİLİĞİNDE-PROPAGANDİST-BİR-ONDER>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

@avimorgtr

<https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır